

TÓTH MÁRTON

SZABADSÁG-

327.883

HARCZTÉRI

EMLÉKEIM

1 KORONA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár





**TÓTH MÁRTON**  
MAGYAR ÁLLAMVASUTI FŐMÉRNÖK,  
48-AS TŰZÉRHADNAGY.

# SZABADSÁG-HARCZTÉRI EMLÉKEIM.

IRTA: TÓTH MÁRTON  
NYUG. 1848/49 ES HONVÉDTÜZÉRHADNAGY.



NAGYBÁNYÁN,  
NYOMATOTT NÁNÁSY ISTVÁNNÁL  
1905.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

327.883



2010



1848/49-diki

## szabadságharcztéri emlékeim.

Tisztelt olvasóim figyelmét eme halandó sorokban ama »nagy időknek nevezett korba fogom visszavezetni, mikor még a hazafiság nem ismerte a hivalgást és se nyílt, se titkos csereviszonyt nem folytatott a haszonleséssel. Az igaz hazafiság, a lelkesedés, a tettek és áldozatkészség, a nemzeti önérzet ébredésének kora volt az, melyet háromszázados nagy éjszaka előzött meg.

Mikor a »Talpra magyar!«

»A Kárpátoktól az Aldunáig« végig nyíllalt e hazán, a szivekben eget perzselő lángra gyult a lelkesedés.

Debreceni biennis diák voltam. A diákság az áldozatkész hazafiság áramfejlesztő telepét képezte. A két Révész: Bálint a főiskolai tanár, majd ev. ref. püspök és Imre, akkoron contrascriba (később hirneves theol. író és jeles prae-dicátor) lelkesítő szónoklataira mi: csupán biennis diákok (kollegiumi műkifejezéssel: vércsék) egy csütörtök napon, egyszerre 17-en jelent-

keztünk a 10. zászlóajbéli sorozó-bizottság előtt. De jó Berecky Pista tanulótársam és én, sértett önérzettel, elkeseredve tértünk vissza a 14-dik coetusba, azért, mivel mi ketten nem ütöttük meg a katona-magassági mértéket. Az osztrák felfogásu sorozóbizottság t. i. a köbtartalom alapján ítélte meg a harczképességet. Bereckynek azonban az a mentő gondolata támadt, hogy panaszunkkal forduljunk nagytiszteletű Tóth Mihály Uramhoz. Ugy tévénk. Tóth Mihály nagytiszteletű ur velünk jött a sorozóbizottsághoz. Ott aztán a szögletbe állított nagy kovás puskákat, a ravaszánál fogva, fél kézzel, vizirányosan tartva, egyenesen kinyujtott karral, fölemeltük. Ezt látva, honvédekké dicsőített mindkettőnket s ráadásul azt a szóbeli elégtételt szolgáltatva, hogy »örülhetne a sorozó-bizottság, ha ezeket az apró embereket százezer példányban többszörösíthetné.«

A tanuló ifjúság lelkesedésétől először is a hölgyek szívében gyult ki a lelkesedés és áldozatkészség égi lángja. Debrecen lelkes hölgyei részéről az volt a legkisebb áldozat, ha ékszereiket a haza oltárára ajándékozták. Debrecen városháza tanácstermének zöld posztóval bevont hosszú asztalán gulákként tornyosultak a hölgyek által a haza oltárára tett ékszerek, melyek között, menyasszonyok jegygyűrűi is diszelegtek.

Legszebb és legnagyobb erkölcsi értéket képviselt ott egy nagy tál ezüstgyűrű. Ez ezüstgyűrűk szegény szolgálóleányok áldott munkás

ujjainak, egyetlen ékességét képezték s azokról vándoroltak a haza oltárára. Az adakozás végett ki és beözönlő közönség előtt, feltűnt egy 30–35 évesnek látszó férfi, aki honvédöltönyben, egy drágaköves, nagy értékű gyűrűt tett az asztalra. Kérdőre vonatván, megvallotta, hogy ő »biz« azt Vass Béni szenátor urtól lopta a szeretője számára; de mivel honvéddé lett, hát most már a haza oltárára teszi, hogy ha a csatatéren elesik, hát az ellenség kezébe ne kerüljön, s ezt kötelességének ismeri, miután a szeretője is a hazának áldozta ezüst fülbevalóját és jegygyűrűjét.

Debrecen lelkes honleányai között, volt egy kábitó szépségű leány, kinek tüneményszerű szépsége, alig engedte szóhoz jutni a sovárgó férfi-ifjuság reményét, kiért a sokak között egy derék ifju is lánggal égett. Ez meg is kérte a leány kezét. Pongrác Ágnes (Dicsértessék az ő szent neve!) azt válaszolta kérőjének, hogy ő csak magyar honvédnek és pedig, csakis a csatatérre indulása napján adhatja kezét és szívét. A fiatal ügyvéd következő nap már, honvéd egyenruhában ismételte a leány megkérését — teljes sikerrel. S Nagy Sándor és Pongrác Ágnes nagytiszteletű Tóth Mihály uram áldó imája kíséretében, a ref. nagytemplomban, még ugyanaznap keltek egybe, egyszersmind váltak el egymástól örökre. Nagy Sándornak a perlaszi sáncok bevételénél lőn mennybemenetele. Pongrác Ágnes pedig megtört szívvél — apjának a családi bibliába vezetett följegyzése szerint, 30 nap

mulva követte megdicsőült honvédférjét a túlvilágba.

Lélekemelő látvány volt, mikor csak finom pipere munkához szokott gyöngéd női kezek, a honvédek durva anyagu öltözkének varrásában keltek versenyre egymással. Anyák, vérző szívvvel küldték fiaikat s arák, könnyhullatással zokogva kísérték vőlegényeiket a szent háboruba.

Aki tőlem ama nagy küzdelmek s véres események érdekfeszítő, érzelem és kedélyizgató leírását várja: az csalódni fog.

Én itt ama nagy események egy érdekes fejezetének, csak azon utszéli termékeit szedem tollhegyre, melyeket nagyon is alárendelt kis szerepkörökben, mint a szemem előtt lezajlott események közvetlen szemlélője és felsőbb akarat által vezetett vagy irányított cselekvő részese éltem át, — s melyek ama nagy idők és események — ma már alig érhető csodáit, érhetőbbé teszik s azok rejtélyeinek megfejtéséhez magyarázatul, egyszersmind villanyszikrákul szolgálhatuak jövőnk ama nagy nemzeti küzdelmeihez, melyek már ma is előrevetették sötét árnyékukat. •

Debreczenből fegyver nélkül indultunk a csataterre. Nagyváradon igen erőteljes kováspuskákat kaptunk, de azok nagyon békés hajlamu fegyverek voltak, nem igen sülték el. Emiatt, meghát azért is, mivel nagyon takarékosan lettünk ellátva töltnyekkel, ahelyett, hogy távolról feleselgettünk volna a ráczokkal,

néhány sikertelen lövés után már elhangzott a »szuronyt szegezve rohanj!« De, mert puskánkon szurony se volt: vízszintes fekvésben feldobtuk a szerszámot s lefelé estében mindkét kézzel a csövét kaptuk meg s agyát hátrafelé haránt, ütésre emelve rohantunk a ráczokra. Az ilyen szuronytalan »szurony«-roham be is vált, mert a ráczok — sokan fegyvereiket is eldobálva — megszaladtak a puskaagy elől.

Első ilyen találkozásunk Eiskánál esett meg a határőrvidéki és a felkelő ráczokkal. Ez utóbbiak közül el is fogtunk vagy hatvanat.

Mikor csatárlánczba vezényeltek bennünket, Dienes Károly bajtársam, egy berettyóújfalusi szegény özvegyasszony fia így szólt hozzám: »Édes Marczi barátom! én ebben a csatában most elesem. Ird meg ezt az édesanyámnak. Azt is ird meg, hogy az ellenséggel szemben bátran estem el.« Szegény fiut — ki egyébiránt igen jó lövő volt — közelemben csakugyan leterítette egy, talán nekem szánt bolond golyó. Azt egyébiránt mindnyáján bizonyosra vettük, hogy el fogunk esni, mert fogadást tettünk, hogy nem fogunk megszaladni az ellenség előtt és hogy lehetőleg drágán fogjuk eladni életünket a ráczoknak s ismerős bajtársak egymás között rendelkezünk is halálunk esetére.

Neuzinánál Egey József (a 70-es években szatmármegyei főorvos) bajtársammal együtt éjeli kémszolgálatra vállalkoztunk. Zászlóaljpa-

rancsnokságunk egy ráczasszonytól azt az értesülést kapta, hogy a szőlőskertekben egy csapat felkelő rácz ütött tanyát. Erről kellett bizonyosságot szerezni. Az adott irányt követve, a kertek eleven kerítéséhez érkeztünk s az amellett vonuló árokpart hosszában settenkedve, az árokpart lejtőjén egy mélyen alvó rácz őrszemet találtunk. Fegyverét mindkét kezével magához ölelve aludt. Részeg volt. E miatt később vett észre bennünket s mielőtt lőhetett volna, Egey hóna alatt keresztűlszurta a ráczot, én meg a fegyverét vettem magamhoz. Feladatunk sikeres megoldásának bizonyítékául a súlyosan sebesült ráczot is táborunkba segítettük, hajnalkor már a felkelő ráczok egész falukáját összes fegyver és élelmiszerbeli fölszerelésével elfogtuk. Mi pedig a 9-ik (kassai) zászlóalj 3-ik századába leendő áthelyezésünket kértük jutalmul, mivel abban sok debreczeni ismerős diákbajtársunk szolgált.

*Damjanichnak* nem volt árnyéka. Csupa fény volt ő, tultengő bátorságból, izzó hazaszeretetből és lelkes kötelességérzetből remekelve.

Mikor a lagerdorfi sánczok bevételére vezetett bennünket, Verseczen néhány buzdító hazafias szót intézett hozzánk, melyeket lelkesülten éljeneztünk s »Éljen Damjanich«-al fejeztünk be — »Nem úgy fiaim, nem a vezér, hanem a haza éljen!« viszonzá ő és most »utánam!« fejezé be. Nem lehetett tőle hallani, hogy »előre!« Lovassági rohamok alkalmával is »Után-

nam! vezényszóval, mint a csaták réme rohant előre. A württemberg huszárok egy fél százada a csongrádi nemzetőrök által derekasan támogatva, alig félórai elszánt küzdelemmel két ágyut és egy lőszer kocsit; mi pedig, veressapkások 2. és a 3. zászlóalj 1. százada, remekül ismételt szuronyrohammal foglaltuk el a ráczok sánczait. Az ellenség közel 700 halott és sebesült hátrahagyásával a Karas folyó felé szaladt s abba is sokan belefuladtak. A győzelmes csata után így szólt hozzánk Damjanich az arczél előtt: Nos hát édes fiaim! Láttam a ti szuronyrohamotokat. És én: Damjanich mondom nektek hogy megérdemeltétek a honvéd nevet! Éljen a haza! Két-három tűzpróba után már olyan volt előttünk a csata, mintha iskolai előadásra mentünk volna. S rendes, békés viszonyok között nem hinné az ember, hogy sokszor kívántuk a csatát.

Az ellenünk uszitott ráczok Neuzinanál és Lágerdorfnál s mindenütt, a merre hadutunk vezetett, vagy hitték, hogy vezet, megmérgezték a kutakat. A szomjuságtól gyötört honvéd a kutat őrző szuronynak is neki ment, ivott a vizből — bele is halt. Az ellenséges népség között többnyire éjjel kellett menetelnünk. Nappal éhezünk. Olykor egész viskó nádfedelét leszedtük s tüzeket gyujtottunk, hogy azoknál a szuronyra huzott nyers hust megsüthessük. A hus még át se melegedett egészen, már szólt a riadó s menünk kellett tovább. A tulfeszített tolytonos me-

netekben az erőteljes, derék legények kimerülten leroskadtak s elmaradtak a csapattól, S mikor segítséggel visszafordulva, meglámadtuk és elvertük az ellenséget: szegény elmaradt bajtársainkat leirhatatlan kínzásokkal megcsonkítva, nem egyszer szétdarabolva találtuk meg.

Debelliácson, honvédeket, ottlakos magyarokat és németeket négykézláb, karókra kötözve s alájuk tüzet rakva égettek a ráczok. Ugyanott 3—4 évesnek látszó 2 kis gyermeket kapufélfákra szegezellen találtunk. A fehértemplom-verseczi és versecz-alibunári uton 2 napi és 2 éjjeli folytonos ide-odamenetekben elcsigázva magam is a leroskadás pillanatához jutottam, a hajszában már erőteljesebb bajtársaim közül is többen kidőltek. Én mielőtt elmaradtam volna, elhatároztam, hogy még elmegyek 100 lépésre. Ennyit megisméleltem tizszer. Ekkor még 50 lépésre határoztam magamat. Ennek végével »állj!«-t parancsoltak s 10 percznyi szünet után újra kezdők a menetelést,

A szenvedések türéseben egyébiránt, talán a legfontosabb szorzó gyanánt szerepelt a honvédeknek a ráczok irtózatossá, kegyetlensége által felgyújtott örületes boszuvágya. Nem csoda tehát, ha rettenetes elégtételt szomjazott s irtózatossá orgiákban tombolla ki magát ott, a hol — mint például a perlaszi sánezok bevételénél Kiss Ernő alatt, Egéres áruló oláh községben és Jarokovácson az éjjeli szurony-csata után Damjanich alatt — megtorló elégtételt vehetett. No

meg Törökbecsénél, a hol 20 főnyi veszteségünket éppen 200 támadó rácز fizette meg életével. Fonák dolog, hogy azokat az égbekiáltó kegyetlenségeket és szenvedéseket ezek a bula eszközök, nem pedig azoknak az akasztófa tetjénél is magasabban garázdálkodó sokkal gazabb értelmi szerzői fizették meg.

Damjanichnak az volt a szokása, hogy csata — illetőleg támadás előtt, az önérzethez irányzott néhány rövid szóval lelkesítette a tisztikart s ezáltal tovább is adatta a mondottakat. Mikor Verseczről Alibunárnak indultunk, Damjanich az altiszteket is maga elé parancsolta s így szólott: »Tudjátok meg, hogy most az alibunári ráczok ellen megyünk. Mikor azokkal szembe kerültök: jusson eszetekbe, hogy magyarok s hozzá még magyar honvédek is vagytok. Szuronyotok hegyén van a haza és a honvéd név becsülete. Tanítsátok meg arra az ellenséget! Éljen a haza! Helyre! és azután utánam!«

Damjanich harcztéri sikereit, olykor, a többszörösen tulnyomó ellenséggel szemben is annak köszönhette, hogy hadserege rendithetetlen bizalommal volt eltelve az ő rettenthetetlen bátorsága és hadvezéri talentuma iránt. Meggondolatlanságig terjedő bátorságát — helyesebben vakmerőségét mi honvédek helytelenítettük is; mert féltettük őt. Hévvvel szerettük jóságáért, melyet minden alkalommal éreztett az ő szeretett honvédeivel. Jelenléte a csatatéren élő pél-

dával gyujtott. Gyakori eset volt, hogy közhonvédek, tábori séta-szemléje alkalmával, ebédközben bizalommal szólították meg, hogy -- Tábornok ur! tessék velünk tartani! Érezte is, hogy jól esik neki a bizalom s a szeretetteljes meghívásnak gyakran engedett. Még bámulatosabb, hogy az ő mindenkori jóságával és szeretetteljes bánásmódjával minő szép rendet és fegyelmet birt fenntartani táborában. Damjanich kis aprólékos dolgokban is szeretett közvetlenül intézkedni. Egy kis elbizakodott, ujdonsült, henczegő hadnagyocska Verseczen, valami személyes haszontalanságért párbajra hívta ki egy másik hadnagyát. Az ügy a vezér elé került. Damjanich azt mondta a kihívó félnek, hogy »Hadnagy ur! mit gondol ön, melyik fontosabb és becsesebb: az ön becsülete vagy a hazáé? Nekem, vagyis a hazának az ön kardjára, még a másik hadnagy uréra egyaránt szükségünk van. Hazafi -- becsületes magyar hazafi ön? Ha igen, hát akkor tudnia kell, hogy míg a haza ellenségeinek vérént onthatja, addig magyar kardnak, magyar vért ontani nem szabad. Akinek nem ez a hitvallása: az nem igaz hazafi s aki nem igaz hazafi, az előttem becsületes ember sem lehet. Alibunárnál talán még ma, de holnap reggel biztosan kemény dolgunk lesz az ellenséggel s önnek és kihívott bajtársának is módjában lesz megmutatni, hogy kettőjük közül ki a hazának hasznosabb, derekebb fia. Károlyfalvánál már szólnak is az ágyuk. A csata

után majd beszélünk még egymással. Hadnagy ur! Ajánlom magamat!»

A két fiatal hadnagy századaik élén orosz-lánokként rohantak az alibünári sánczoknak, el is foglaltak egy ágyut, egy tölténykocsit és egy társzekeret, a hadiszerek személyzetét foglyul ejtve. A győzelmes csata után, utasítás szerint jelentkezett is a két hadnagy a vezér előtt. Damjanich mindkettőjökkel kezét fogva, azzal fogadta őket, hogy: »Nos hadnagy urak, derék dolgot műveltek önök. Hát nem sokkal szebb ez, mintha egymást karczolgatták s talán egy hazát védő vitéz kart örökre megbénítottak volna?» A fiatalok egymással is kezét fogva balagtak századaikhoz.

Fehértemplomból hajnal előtt 4 órakor indultunk Palánka felé 5 ágyuval és 100 emberrel. Reggeli 7 óra tájban a Káras folyó ördöghidjához érkeztünk roppant sűrű ködben. Alig lehattunk 100 lépésnytre az egyenesen ellenünk meredő ágyuktól, mikor azok általunk láthatókká lettek a sűrű ködön át. Kiss Pál százados, zászlóalj paracsnokunk, azzal az előzménnyel, hogy »Na veressapkások! hát most mutassátok meg, hogy kik vagytok ti! Szuronyrohamot vezényelt a hidtorlasz ellen, melyet gyér lovassági fedezettel egy egész üteg ágyu védett, erős határ-őrvidéki és szerezsán fedezettel. Ezt harmadfél órai elkeseredett harcban legyűrtük s tíz óra tájban egy merész szuronyrohammal, heves karcstüz ellen, az ágyukat is elfoglaltuk s 11 órára

már az egész harmadfélezer ráczsereget sáncaikból is teljesen kivertük. A ráczok és szerzsánok, a Duna mentén részint Pancsova felé részint a Dunán át Szerbiába menekültek, sokan a Dunába vesztek. A ráczok 500 halottat és sebesültet hagytak a csatatéren.

Az alibunári sánczok bevétele után Iláncson át Jarkovácza mentünk. A jarkováci ráczok igen barátságos jóindulatot szinleltek irántunk, megvendégeltek és boroztattak is bennünket.

A kegyetlen hideg elől 30-an 40-en is behuzódtunk egy-egy rácz házba. Alattomban azonban elárultak bennünket Knizsanin ráczvezérnek, ki éjjel hat ezer emberrel és 20 ágyuval ránk tört. Éjfél utáni egy óra felé puskaropogás és ágyulövés riasztottak fel minket, az ellenséges lakásokban elfáradtan alvó honvédeket. Fegyvert ragadtunk és igyekeztünk összeverődni. A 9. veressapkás zászlóalj és a vázák a helyiség déli részén voltunk elszállásolva, Damjanich az északi részén. Mikor az utcára érve gyülekeztünk, Kiss Pál századosunk azt kiáltotta: »Na fiúk! Talán itt a végóra; de drágán adjuk el életünket a ráczoknak. Ne védekezzetek, hanem csak rohanjatok vakon a ráczoknak és szurjátok keresztül őket.

— De hol van Damjanich? — hangzott a kérdés minden irányból, arra tartunk, védjük meg őt!

Az általános zavart növelte az is, hogy a

lovak az ágyuzástól és puskaropogástól megbokrosodva, több helyen a társzekereket is felborították. Egy egész üteg ágyunkat a Berzavába fordították. A derék Freidenreich kapitány azonban reggelre emberfölötti erőfeszítéssel kimentette azokat a csatornából. A rácz lakosság is ellenünk fordította fegyverét. Mi, veressapkások, a vázákkal utat törtünk magunknak Dobrica felé, mialatt Damjanich a helység északi részén sorakoztatta hadserege többi részét. A gyilkos szuronycsata hajnalig folyt a falu belsejében. A Berzava-hidnál már egész harczy rendbe verődött seregünk, szürkületkor ismét a faluba nyomul s most már házról-házra, utczáról-utczára tört magának utat a Dobricai kijárat felé. Mikor Damjanich megjelent és Aschermann zászlóalj is csallakozott: attól kezdve a honvédség, valamint a faluban, úgy azon kívül a falu körül is ellenállhatlanul gyűrte maga előtt Knizsaninét. Egy alacsony deszkakerítéses udvarba mintegy 30 gyalog és lovas ellenség menekült be. Mi aztán az utczáról fogyasztottuk őket a hogyan tudtuk. Már csak 3 lovas és 2 szerezsán lézengett a tágas udvaron. Az oda érkezett vázák segítségével betörtük a kaput. Damjanich éppen akkor érkezett oda s beugrott az ellenség közé — mondván, hogy ezeket már csak bizátok rám. E közben azonban a 2. szerezsánt is levettük a lábáról. Az udvar egy szögletéből egy nagy fekete rácz tiszt homlokegyenest Damjanichnak ugratott. Ez azonban minden véde-

kezés nélkül villámszerű gyors kardvágást mért annak mindkét czombjára s az kardját leeresztve azonnal lefordult lováról. A másodikat egy szögletbe szorította. Ezt látva, a harmadik, a helyett, hogy társa segítségére ugratott volna, kereket oldott. Ugratásával egy bajtársunkat is leütötte a lábáról; de mire Damjanich végzett a szögletbe szorított lovas rácczal, akkorára már amaz is holtan bukott le lováról.

Az alaposan elvert ráczok és szerezsánok Pancsova felé futottak; de a huszárok, lovas nemzetőrök és a vázák a futóknak egy nagy falkáját visszaterelték. Visszaterelték azt a nagyon szép rácz asszonyt is, akinek a házában mintegy negyvenen aludtunk. A szép bestia lügkövet forralt és azzal Balog Józsi nevű veres-sapkás bajtársunknak, egy szép atléta fiúnak, ki a konyhában aludt, mind a két szemét kiforrázta. A bajtársak mozdulhatatlanságig megköttették a bestiát s Balog kezébe adták, hogy tetzése szerint bánjon el vele. Rettenetes látvány volt az. De nem az egyedüli, midőn a lánczát szétszakított őrzőngő düh eleven ember husát ette.

Egy óra lefolyása alatt azok a bajtársak is beváltották ígéretöket, akik fogadást tettek, hogy azért a két szemért huszat adnak Balog kezébe. Az elfogott ráczok között többen voltak, akik letérdepelve s összetett kézzel, egészen hibátlan magyarsággal kérték, hogy »pardon édes magyar barátom!« Nem csoda, ha az volt rá a válasz, hogy »olyan nincs a rácz számára.« Kedves gyilkos rácz barátom! és a többi.

A rengeteg fáradságba és szenvedésbe olykor egy kis humor is vegyült. Ha némi pihenőidőre tettünk szert, hát azt — természetesen katonai gyakorlatokra fordítottuk. Századunk, a harmadik század kapitánya, Kiss Pál, igen derék, kedélyes ember volt, aki sokszor a legszárazabb dolgot is humorral öntötte le.

Gyakran megtörtént, hogy mikor »fél jobbot« vagy »fél balt« vezényelt (ezek helyett később könnyebbitésül »bal fél« és »jobb fél« lett használva) többen eltévesztették a fordulást — szembe fordultak egymással. Kiss Pál az ügyetlenek ellen felbatalmazta az ügyesebbeket, hogy a tévesen fordulókat köpjék szembe. Igen ám, csak hogy nem ritkán épen a helytelenül fordulók köpték szembe helyesen fordult szomszédaikat s ezek zavarba jövén, hirtelen átfordultak, s másodszor is ugyanolyan fogadtatásban részesültek. Volt is aztán kölcsönös káromkodás és nevetés, mit a század kaczagással honorált. Écskánál meg, ahol első összeütközésünk volt a ráczokkal, hasonló gyakorlat alkalmával Kiss Pál »fél jobb«-ot és »indulj«-t vezényelt. Századunk egyik hosszú szárnylegénye: Gellén Pista, egy hosszú szabólegény, tévedésből »félbal«-t hibázott s bajtársaival ellenkező irányban indult egymaga. A százados csendes komolysággal megszólítja: »Hova mégy Pista? És Pista — bona fide — »Jelentem alássan, százados uram, a ráczok ellen.« »Nem arra vannak a ráczok, Pista, — hanem kardjával a többiek felé

mulatva — nézd, amarra!« És Pista lélekszakadva iramodott a többiek után. Akik ez ártatlan tévedéseért csaknem halálra boszantották a szegény fiút. Ha őrállásra kellett mennie, ha enni hívták, ha ruhaosztásra vagy bárhova hívták, mindig azzal ölték szegényt, hogy »gyere, vagy eredj Pista a ráczok ellen.« Ha jönni vagy menni látták, már messziről kórusban kiáltották, hogy »Gellén Pista megy a ráczok ellen.« »No-hát hol vannak a ráczok, Pista? S minél inkább bosszankodott, természetesen, annál inkább boszantották és nevelték.

Szegény Pistának még komoly összekülönbözése is kerekedett a »ráczok«-ból. Aminek századparancsnoksági tilalom vetett végett. De néha egyik-másik csoportból menetelés közben még azontul is meg-megnyikkent egy-egy gonosz felkiáltás, hogy »megy Gellén Pista a ráczok ellen.« Sőt a gonosz bajtársai még idegen századokban is forgalomba hozták a »ráczok«-at.

Az 1865-ik évben az a kellemes meglepetés ért engemet, hogy Pista — akkor persze már megistvánult — mint valami biztosító-társasági ügynök kopogtatott be hozzám. Látszott rajta a viszontlátás elfogultsága; rajtam meg erőt vett a régi idők csiklandoztató emléke. S no Pista! talán most is a ráczoktól jössz? Nem én — válaszolt ő — hanem úgy látom, veszem észre, hogy most számárhoz jöttem. S eme találkozás örömeire nálam együtt töltöttünk egy vidám estét, melyet, hogy el ne felejtünk, hát több-

ször meg is ismételtünk. Verczen az a felhívás lett századunkhoz intézve, hogy afféle diákos emberek, akik szeretnének tűzerekké lenni, jelentkezzenek. Öten jelentkeztek: 3 volt debreczeni és 2 sárospataki diák. Mind az öten őszintén örültünk; mert azzal a reménnyel letünk ágyusokká, hogy ezentul már nem szálanként, hanem kartácsosul, kéveszámra fogjuk irtani a haza ellenségeit.

Január közepén az ágyukkal Erdélybe vezényeltek bennünket. Itt, hat első napunk a havasokon Janku ellen voltak az egész szabadságharcz ideje alatt a legkeményebb megpróbáltatások napjai.

Fedél alá nem juthattunk, mert az egymástól szórványosan távol eső oláh viskók, részben felégetve, részben szélbontva semminő védelmet se nyújthattak az éles hideg szél- és hóviharok ellen. Éhezünk, mert az ellenség kenyér-szállítmányainkat elfogdosta. Csak az oláh viskókban tekenők és kemenczékben hagyott sárga kukoricza tésztát találtunk; ilyesmit is nagyritkán, de azok is sületlenek, nyersék és higak voltak. Az efféléket is egymás kezéből kapkodta ki az éhes honvédség.

Nagy, sovány, piros és fekete sertések gazdátlanul kóboroltak és turkáltak a hóban. Csak csontjuk és bőrük volt szegényeknek. Ezeket szurkálták le honvédeink s a széthányt viskók romjaiból gyújtott tűz mellett, nem annyira süttették, mint égették, só nélkül. Sokan eme só-

talán égetett hussal próbálták enyhíteni éhségüket és sárga kukoriczalisztet ettünk. Ebből szerencsére közel 100 zsákkal találtunk Árszuján.

Éjjel nem volt szabad tüzet gyújtani, mert egy párszori ilyen melegedési próba alkalmával a másik hegytetőről közénk ágyuzott az ellenség. Az éjjeleket úgy szenvedtük át, hogy egyik honvéd lefeküdt a hóra egy bokor tövéhez vagy szikladarabhoz támaszkodott ülő helyzetben s a másik körül szaladgálta azt. S mikor ezerig számlált: akkor álmából föl kellett ráznia az alvót, ami több ízben nem sikerült, mert az alatt már megfagyott. Az ekként egymásra utalt éjjeli párok aztán szerepet cseréltek. Az 5 napi rettenetes táborozás alatt 3 ízben találtunk 15–20 főből álló oláh csoportokat szorosan összebujva és megfagyva. S a honvédek között az elemekkel vívott legborzasztóbb harcban egy szó panasz vagy zugolódás se volt hallható.

Január tizenkilencedikén ért véget a rettenetes állapot Bem táborába jutásunkat megváltás gyanánt üdvözöltük. Szelindekre érkezve harctéri életünk már egészen rendes mederbe tért.

Petőfit: a »Talpra magyar!« teremtmőjét, mint századost Szelindeken Bem társaságában, illetőleg kíséretében láttam először. A Mátyás-huszárok Makray nevű vitéz főhadnagyával beszélgetett s jobb könyökével az én ágyumhoz támaszkodott.

Mi honvédtüzérek birkozással, dalolással,

haditervek kieszelésével, a hadvezetőség bírál-  
gatásával — Bemet kivéve; — mert az öreg  
fensőbbiségét még mi is elismertük — igyekez-  
tünk hevíteni a fagyasztó hideget. Szabó Sándor  
a főágyus halkán figyelmeztetett minket a nagy  
költő jelenlétére. Intettünk egymásnak s a pil-  
lanatban felviharzott ajkunkról az »Éljen Petőfi!«  
mely lobogó lánggal gyult tovább a kis táboron.

A költő némán, jobbával integetett köszö-  
netet a figyelemért.

Bodon Tamás sepsiszentgyörgyi hadi sze-  
kerészőrmester dörgő hangjával szavalni kezdte  
a »Talpra magyar!-t« A riadónak második vers-  
szakát tagolás nélkül, egyfolytában fújta el, a  
mint az a népiskolákban még ma is hallani le-  
het Ezt a tagolási hibát nem tűrhette a nagy  
költő. Közénk jött és valóban átszellemült arc-  
czal, gyújtó szavalással — mit rövid magyará-  
zattal is kísért — — helyreigazította a hibát  
ekkép: »Rabok voltunk mostanáig — kárhozot-  
tak t. i. elkárhozott rabok voltunk. Ősapáink,  
kik szabadon éltek-haltak, miért, hogyan lettek  
volna kárhozottak?! Tehát nem ősapáink —  
mondá — hanem mi voltunk eddigelé kárho-  
zottak.

Szavalása alkalmával mi honvédek tiszte-  
letteljes távolságban köréje csoportosultunk. Ben-  
sőséges áhitattal úgy néztünk rá, mint a gyer-  
mek a toronyra. Sokszor elszavalta a »Hon-  
véd«-et és a »Tiszteljétek a közkatonákat,« re-  
frainü költeményét.

Mikor szavalt, nem elég volt őt hallani. Szavalásának velőig ható tartalma, a költő állása, mozdulatai s kivált kéztartása a látni vágyás ingerét is kihívták. Látni kellett az ő jelentős arcját.

Petőfi költemény-kötetének nagyon sok példánya forgott közkezen Bem táborában s egyes hazafias családainak a táborban szétszótott külön lenyomatait még az írástudatlan honvédek is talizmánul őrizték s olvasni tudó bajtársaikkal olvastatták fel maguknak.

A lelkesedés és szavalási vágy Petőfiről sok művelt ifju honvédre is átszármazott. Ha valahol tábort ütöttünk vagy pihenőt tartottunk, mindjárt szavalási csoportok képződtek s ezek a jelenségek nagyban emelték a honvédség áldozatkészségét, és szeretetét a haza, meg a nagy költő iránt.

Mikor híre ment, hogy Petőfi szaval vagy szavalni fog, ez a hír az egész tábort mozgásba hozta. Rendkívüli népszerűségének és az iránta való általános szeretetnek kézzel fogható bizonyítéka volt többek között az az általános megdöbbenés is, mely a veszített vizaknai csata után az egész táboron végigszállott arra a hírre, hogy Petőfit elfogta az ellenség. A lehangoló vereségről alig volt szó, az egész tábor Petőfiről beszélt. S mekkora lett a közöröm, mikor másnap Petőfi előkerült.

Petőfi alakját, magatartását, sokatmondó érdekes arcját az erdélyi hadjáratban minden

előfordult alkalommal odaadó figyelemmel szemléltem, ugyszólván tanulmányyszerűleg nézegettem. Az ekként szerzett benyomásokat hiven megőriztem.

Eme benyomások alapján valónak vélemlit megjegyezni, hogy Petőfi különböző eredetű összes arczképei között az 1898. évben megjelent »Petőfi-album«-ban is látható Orlay-féle arczkép: »Petőfi Debreczenben 1844-ben« cz. kép a legjobb.

Tárgyrokonságnál fogva azt is érdemesnek tartom megemlíteni, hogy a Petőfi-téri szobor a nagy költőnek eddig legjobb szobra. Hadjárati szavalásai alkalmával számtalanszor megfigyeltem állását, kéztartását, melylyel a riadónak, »A magyarok Istenére esküszünk, Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!« ismétlődő sorait kísérte: azt a Petőfit ez a szobor oly meglepő hűséggel állítja eléink, hogy aki Petőfit szavalni hallotta és látta, azt az a hűség valósággal megdöbbeníti. Mintha azt a kézzelfogható természetről fényképezte volna le a művész fantáziája. Távolról se lehet azonban ezt mondani a költőnek a végzetes harctéren felállított újabb szobráról.

Szelindeken öt hat napig táboroztunk s ott Barton Sándor tűzerőrmester vezetése alatt diákos honvédek egy kis dalárdát is hevenyészünk. Többnyire Petőfi lelkesítő népdalait daloltuk s a költőt éjjeli zenével is megtiszteltük melyért darabonként összeölelgetett bennünket.

Gyulafehérvár meddő ostromának néhány napját kivéve az egész erdélyi hadjáratban nem volt oly vidám pihenőnk, mint Szelindeken. Jó élelmezés, bor s hozzá még jó cigányzene is!

Simaskó, egy lelkes lengyel hadnagy betanította nekünk a »Jesce polszka nye z'ginula! Kede me zieme« stb. gyönyörű nemzeti dalt és annak eredeti lengyel szövegét, melyet Bem ablaka alatt és szabadban is gyakran énekeltünk és pedig lengyel légióbeli kedves vitéz bajtársainktól ellesett lelkesedő mozdulatokkal. Megindító volt e derék, bátor lengyel fiuknak ének közben is a zsarnokságot fenyegető lelkesedése mely mindannyiszor az elszánt házaszeretet és áldozatkészség könyét fakasztotta e dicső lengyel honfiak szívéből és szeméből.

Megható látvány volt, mikor Bem menetelés közben lovát megállítva s felénk fordítva hallgatta a szépen betanult lengyel szöveg gyönyörű dallamát csupán magyar honvéd ajkairól s átkarolva Petőfit, megcsókolta. A két nemzet ez ölelkezésére — mert valóban két nemzet ölelkezése volt az! — természetesen felhőkig viharzott az éljenzés s a lengyel fiuk a zsarnokságnak szóló »Psá kref« kiáltásokkal dobálták fővegeiket a levegőbe vagy csapkodták a földhöz.

Bizonyára eme mélységes jelenet hatása alatt írta Petőfi azt a remek költeményt a mi lengyel hőseinkhez, mely úgy kezdődött, hogy »Tudjuk mért jöttetek!« melynek további tar-

talma az volt, hogy ha végeztünk: esküszünk, hogy mi is veletek megyünk a nagy leszámolásra. Simaskó le is fordította ezt lengyelre.

Hadrendi szemle alkalmával az arczél előtt átadta Bemnek, ki azt lovon ülve elolvasta. A költemény nagyon megtetszett Bemnek, mert magához szőlitotta, valamit mondott s aztán megölelte és megcsókolta Petőfit.

Petőfi következő nap is szavalt előttünk egy remek költeményt, melyet — valószínűleg a szelindeki csata hatása alatt irt, melynek gyujtó tartalmából csak ezek a kezdő szavak maradtak meg emlékezetünkben: Jer, nézd te lelketlen rabvilág! Csodáld a magyar honvéd szuronyrohamát. Ez ütközet, melynek a 4-ik és 55. zászlóalj: Kemény őrnagy zászlóaljának gyönyörű szuronyrohama képezte fénypontját, nagyon alkalmas volt a nagy költő fantáziájának lángralobbantására. Eme csekély számú gyalogság egy század Mátyás-husár és egy üteg ágyúból álló kis hadsereg gyönyörű harcztéri jelenetekben verte vissza Puchner háromszoros haderejét, mely Szebenbe kényszerült visszavonulni, miután délután 3 óra felé egy egész üteget leszereltük és elhallgattattuk. Ebben az ütközetben Petőfi is részt vett. Nagyobbára Bem mellett lovagolt s az öreg kíséretében négy izben is ellovagolt ütegünk közvetlen közelében.

Február hó 1-én szép sikerrel támadtuk meg az ellenséget és jelentékeny tulereje daczára Szeben felé visszavonulásra kényszerítettük azt.

Vizaknánál február 4-én reggel 9 óra után mintegy 2000 honvéd, melynek zömét a 4. és 31. h. zászlóalj és a bécsi légió képezte, mintegy 3 század lovas (Mátyás-huszárok és Kreszvértések) és 14 ágyuval: Puchner 24 ágyujával és 7000 gyalogságával és mintegy 7 lovas századával kellett mérköznünk. Ennek daczára remek, pontos ágyutüzeléssel mindjárt kezdetben visszavonulásra kényszerítettük Puchner több, mint négyszeres haderejét. A harcztéri fejlődés folytán ágyuinkkal teljesen fedetlen, veszélyes helyzetbe jutottunk; rövid néhány percz alatt egy egész ütegünket leszerelte az ellenség. Ágyuink személyzete is elhullott, az én ágyum személyzetéből csak magam és egy ágyuskocsis jelentéktelen sérüléssel maradtunk életben. Összesen csak 6 ágyut tudtunk megmenteni. Halottakban és sebesültekben 500 harczost veszítettünk. Petőfi, Bem szeretetteljes gondoskodásából leginkább olyan megbízásokat kapott, hogy azok teljesítése miatt élete ne foroghasson komoly veszélyben. De ő, Petőfi, Bem és gróf Bethlen Gergely ebbeli rendelkezése ellenére is tényleges részt vett a csatában. S Balog Kálmán orvossal, ezzel a nemeslelkű derék honvéddel együtt igyekezett menteni a sebesülteket, többek között egy lábtörésével iszonyuan kinlódó Sebestyén nevű főágyust, aki kinjában is felkiáltott: Petőfi! s a ki neki, mielőtt Petőfi védekezhetett volna, kezét csókolt.

A rendkívül hideg szeles éjjelt Szerda-

helyen szabadban töltötte a vert sereg. Itt sokunk lába annyira elfagyott, hogy mire Szászsebesre értünk, ott hideg vízbe meritett lábainktól jégzilánkok és halpikkelyszerű jéglemezekké képződtek a víz felületén.

Csak Szászsebesen vettük észre, hogy a vizaknai csatában maga Bem is megsebesült. (Jobb keze középujját veszlette el.)

Szászsebesre érve, a Gyulafehérvárról támadó vasasokat derekasan visszavertük. Ugyancsak Szászsebesen bennünket ágyu nélkül maradt tüzéreket az éjjel végbement szervezés a hadi szekerészekhez osztott be. Táborunkban Szászsebesen az a megdöbbenő hír terjedt el, hogy Petőfit Vizaknánál elfogta az ellenség. De Benczenczen túl már Bem kíséretében, mindnyájunk örömére Petőfi is előkerült. Február 4-én este 7 óra tájban Puchner serege is Szászsebesre érkezett s a többszörös túlerő és lőszerünk fogyatékosága miatt már fegyverletelti alkudozásokról is beszéltek. Bem lángesze azonban a vert hadat itt is kisegítette a hinárból, s február 7. este már lőszerünk is elfogyott. Seregünk innen Déva felé indult, hol segítséget is kapott.

Ezalatt mi, a tábor egy része, Kemény Farkas ezrdes alatt Piskinélfoglaltunk állást.

Bonca Dani (nagyenyedi diák volt) és Fodor (ennek a keresztnévét — sajnálatomra — elfeledtem) — mindketten az 55-ik zászlóalj tagbaszakadt közlegényei. Zárkózott két fiu, ket-

tőjüknek mindig csak egymáshoz volt mondani-valójuk. Ezek a táborból éjjel, kora hajnalban kiszöktek portyázásra. Fegyvert és élelmiszereket hoztak. Egyszer vasárnap, tisztességére az ellenségnek, egy fegyveres őrszemét is táborunkba kísérték. Két eset volt rá, hogy az ellenséges éjjeli őrszemek settenkedésüket észrevéve, lőttek és nyugvó táborunkat is felzaklatták. (A fiuk stiklije azonban nem tudódott ki.)

Egyszer a 4. és 55-ik zászlóalj egy-egy százada a Brádnál táborozó oláhokkal akart találkozni. A két fiu itt is megelőzte századát s Bonca Dani reggel 7 óra'or már egész csendben egy fegyveres oláh őrszemet kísért táborunkba. Dobay kérdőre vonta Boncát. Ez így felelt: Jelentem alásan őrnagy ur, azt kérném, hogy adják nekem ezt az oláht.

— Minek? — mit akarsz vele?

— Hát jelentem aláson, hogy majd többet is fogok hozzá tarlózni és ha majd haza megyünk, hát szántani fogok rajtuk; mert ezeknél ugyan marhábbakat drága pénzért se kaphatnék. A fiu ezt az ítéletet egy jellemző népies közmondásból kölcsönözte, mely az erdélyi és tiszántuli magyarság ajkán így forog: »Ne higyj neki, mert pápista, kétszínű, mint a lutheránus, durva mint a kálomista; *marha, mint az oláh.*«

A fagyasztó hidegben folyt párbeszédbe a hirtelen ott termett Fodor is beleszólt azzal, hogy a fegyvertelen oláhfogolyt gyomrán át egészen keresztül szurta, az menten összerogyott,

Fodor is ráesett és az oláh orrából leharapott egy darabot. Meg is ette azt. Eme barbár tény jelentése kísérelésben Fodort Bem elé kísérték a barbár boszuállásnak azzal a magyarázatával, hogy Fodor apját, édesanyját, egy 14 és egy szépséges 16 éves nővérét le nem írható undok kegyetlenséggel szemeláttára gyilkolták le, édesapjának a körmei alá aprószegeket vertek az oláhok.

Bem a fiu azonnali főbelövését rendelte el. A halálos ítélet kihirdetésekor a határtalan elkeseredés örületében azt kérte Fodor, engednék meg neki, hogy eleven oláhhussal lakhassék jól utoljára

Salgó — más néven Déésházy hadnagy és 2 közlegény az elkeseredés okának hű tolmácsolása mellett kegyelmet kértek a deliquens számára. Bem engesztelhetetlen maradt.

Petőfinek kellett jelentkezni, hogy kegyelmet adjon szegény Fodornak. Bem, Petőfitől még ezt se birta megtagadni.

Fodor Piskinél a második hidroham alkalmával a hidon kifejlődött szuronycsatában esett el.

Ezt a nagy és csodás jelenetekben, nagyobb méreteiben mindig hiven rajzolt véres csatát nem közvetlenebb, de az enyéménél hivatottabb tollak ismételve és többen írták le. Azokhoz a leírásokhoz én, ki abban a csatában, már ismét mint tűzér (főágyus) és pedig ütegemmel a Sztrigy beszakadásához rendelve, vettem

részt, Kemény Farkas ezredes alatt, csakis egykét értéktelen kis részletet tehetek. Hadseregünk a hivatalos adatok szerint 8000 főből állott 28 ágyuval. A csata hosszadalmas, mondhatni mindkét részről unalmas ágyuzással kezdődött, mintha mindkét ellenfél a másik kimozdulását és fejlődését leste volna, hogy annak gyengéit a maga javára kihasználhassa. Csaknem egy egész órai ágyuzás után a hid ellen eléggé heves szuronytámadást intézett az ellenség, melyet azonban teljes szabályszerűséggel, mondhatni, illedelmes gépies ellenrohammal vertek vissza honvédeink. Erre következett részünkről egy csodaszerű támadás, mely az elemeket is maga ellen ingerelte. A 11. és az 55. honvédszászlóaljak a Sztrigy folyónak jégtől zajló, néhol csaknem derékig érő vizén keltek át s ágyuinkkal támogatva gyönyörű szuronyrohammal vetették vissza s üldözték az osztrákokat s a Nagyszebennél elvesztett 2 ágyunkat is visszafoglalták. De a többszörösen megszorodott ellenséges erő ismét a Sztrigy mögé vetette vissza honvédeinket, kik a hid torkolatánál rendkívül véressé fajult szuronyharczban rendkívül hősieles ellenállást fejtettek ki. A Mátyás huszár századnak egy szép és vakmerő rohama is érzékeny veszteséggel lőn visszaverve, mert rettenetes kartács és puskagolyó-keresztűbe jutott. Már-már elveszettnek hittük a csatát — a mennyire azt ügyes ágyupozíczióinkból áttekinthetők, — mikor Czech segítségünkre érkezett s hada

jobb elemeit egyenesen a hidnak vezette. A hidon és annak környékén, a minkét részen tetőpontra hágott harczdüh örületes forgatagában képtelenség volt számot adni a helyzetről. Az ágyutüz is szünetelt, mert a hidon honvédek és osztrákok test-testtel annyira összekeveredett, hogy a szurony használata is lehetetlenné vált. Egy bihari nemzetőr, lovas hadnagy már azt a hirt hozta ülegünkhöz, hogy Keményt és Czecket is elfogta az ellenség, Kendőlobogtatást is láttunk a hidon. Alkudozásról beszéltek s mi már ágyuink megmentésének mikéntjéről kezdtünk tanácskozni. A vezérek elfogatásának hire — szerencsére nem volt igaz. Sőt pár rövid percz mulva már Czeck maga is ágyunknál termett és löni parancsolt. A tüzerharcz és a hidon és a hídfeleknél leviharzott kézi tusa a honvédek hátrázott felülkerekedésével ért véget. Honvédségünk a szó teljes értelmében gyönyörű higgadt rendben csak úgy ömlött át a tulsó partra, hol csakhamar szilárd állást foglalt.

Most Bem is megérkezett az ő Würtemberg huszáraival, s egyenesen ágyunkhoz lovagolt s Ceccel néhány szót váltott. Első intézkedése volt ágyuink helyzetének megváltoztatása s ujjmutatási parancsa lövésre. Én két lövéssel két ellenséges ágyut leszereltem. Életem alkonyán, mint már megásott sirba tekintő utolsó napsugarak rezzenek meg emlékezetemben Bem ez elismerő szavai: »Mein kind, das war aber doppelt brav«. A székely zászlóalj is a Sztrigy-

nek a Marosba ömlésénél gázolt át a tulsó partra s Dobayval a mi ütegünk is átment. A hidról ágyuink átszállítása alkalmával rettenetes látvány tárult elénk. A meddig szemünk ellátott, mindenütt tömérdek holttest vetődött a Maros vizének felszínére. A halottak közt több súlyos sebesült vérszalagokkal körülvéve, uszva küzdöttek a hullámokkal s a már elmerülők fölött sűrű és nagy vérfoltok bugygyantak fel és festették vörösre a Maros vizét. Az osztrák lovasok még egy utolsó roham kísérletet tettek. A Würtemberg-huszárok ellenrohama volt a véres csata legragyogóbb fénypontja. Ahogyan ezek a huszárok bántak el az ellenséges lovasokkal: az nem is történetbe, hanem mesébe illő látvány volt. A huszárok ellenségtől elvett lovakkal, nyergekkel s megsebesített lovakról leesett vagy leszállított, maguk előtt gyalog hajtott sebesültekkel tértek vissza táborunkba. Az ellenség az országot mentén Pád felé menekült. A győzelem hetedfélszáz honvéd életébe került, de Erdély egyelőre meg volt mentve.

Következő nap esti 10 órakor megleptük a császáriakat, kik közel 100 halott és sebesült hátrahagyásával futottak előlünk.

Sibisán és Lámkerék között ütközetet vártunk, mert csatarendbe állítottak bennünket; de csak annyi történt, hogy 4 Mátyás-huszárnéhány fegyveres felkelő oláht elfogott és Limba felől táborunkba kísért.

Innen aztán Limba, Csüged, Oláh-Girbó,

Veresegyháza, Szászcsanád, Holdvilág, Asszonyfalva és Kiskapuson át, mély hóban és dermedtő hidegben Medgyesre vonultunk.

Bervén megpihentünk.

A medgyesi csatától számított mintegy 10 nap múlva itt láttuk újra Petőfit. Egy társzekerhez támaszkodva szemlélte érkezésünket. Tiszteletteljes köszöntésünket s éljenzésünket — szokása szerint itt is néma fejbólintással fogadta. Csak néhány percz múlva a folyton érkezők köszöntésére válaszolt: »Isten hozott benneteket fiuk!«

Ha felénk közeledett, vagy közellétét észrevettük leginkább Bem kíséretében: akkor áhítattal bámultuk őt s átölelő szeretettel néztük csodás egyéniségét. Szerettük volna megszólítani, de nem mertük. — Nem a rangkülönbség, hanem felérhetetlen szellemi fensőbbisége miatt. Ha megláttuk: akkor rágyujtottunk egy-egy hazafias dalára. A »Tied vagyok, tied hazám e szív s e lélek« kezdetűt többször megismételtette velünk. Ilyenkor közénk jött és ő is velünk együtt dalolt.

Nagyszeben és Schellenberg között tábo-roztunk, Petőfi Inczedy őrnagy mellett állva hallgatta, hogy »Alku« című népdalát daloljuk. Az ismert két versszak végével odaszólt hozzánk, hogy »tovább is van az fiuk!« Kérdő kíváncsisággal szegeztük tekintelünket Petőfire. J. Kuszkó István (vagy József) hadnagy (talán a kolozsvári ereklýeőr atyja) kérte a nagy költőt, hogy

lenne szives a folytatását is elszavalni. Petőfi a sort: »Szeretőmet még sem adnám másnak« megismételve, így folytatta:

»Hátha aztán — kit szerettél: rózsád,  
Elhagyna és hűtlen lenne hozzád, —  
Elhagyna és hűtelenné lenne:  
Sem szeretőd, sem pénzed nem lenne!

Akkor lennék, ami voltam: szegény;  
Akkor lennék szegény juhász legény!  
A juhásznak — ha kedvese nincsen;  
Nincs mit kapni holmi dib-dáb kincsen!

Ezt a két versszakot Bethlen Sándor őrmester, kire még egyszer visszatérek és én rajzónnal azonnal leírtuk, betanultuk és tömérték-szer daloltuk is.

A szebeni turótól egészen áttetszővé lett zsiros papírt, melyre Petőfi diktálása után a költeményt irtam. muszka-eredetű ingem belsejéhez varrtam s azt a dévai fegyverletétel után, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Pest, Bécs és Olmücsi esélyek után is megmenteltem az enyészettől.

1867-ben némi szerény összeköttetésben állottam a »Hon«-nal: a mai »Magyar Nemzet« nagyanyjával s meghitt baráti viszonyban ennek munkatársával, Illéssy Györggyel, ki szintén 1848–49-diki szabadságharcos volt. A sváb-hegyi »Óra« szomszédságában egy fedél alatt is laktunk

A rám nézve kellemes véletlen úgy hozta

magával, hogy Illéssy fogatán — a mi rám volt bízva — Jókayt hetenkint 2—3 ízben én szállítottam be a fővárosba és ki saját villájába, mert Jókay lovai akkoron lábfájósak voltak. Jókay érdeklődéssel fogadta, ha aprólékos harcztéri emlékeimből beszéltem valamit. Egyebek között — természetesen Petőfi is szóba jött. Eme nagy név hallatára villamfénynyel tekintett rám s »mit!« — vág közbe — »hát maga Petőfit is látta a harcztéren. Hol? Mikor?« Én beszéltem s a »Juhászlegény«-dal históriáját is elmondám neki. Erre megállította a fogatot s kívánta, hogy azonnal diktáljam le neki a két utolsó versszakot. S mikor mondtam, hogy nálam még az erdélyi turózsíros példány is megvan s hogy arról szépen tisztázott másolatot fognak készíteni az ő számára: nem hagyott békét, a zsíros eredetit azonnal neki kellett adnom. Ugy emlékszem, hogy a »Hon«-ban vagy talán a »Vasárnapi Ujság«-ban egy kis történeti leírást is közölt Jókay e két versszakról és azt hiszem, hogy a zsíros papír még ma is megtalálható a Jókai-reliquiák között.

\*

Simon Mátyás, egy háromszéki vig fiu, jó dalos és dörgedelmes hangu szavaló, — mikor egyszer a »Talpra magyar-t!« elmenydörögte, Petőfi azt az észrevételt tette rá, hogy ebben a fiuban egy mozsárágyu veszett el!

Mikor Rüsznél táboroztunk, a székel yászlóaljn ak egy derék közvitéze azzal szólitotta

meg Petőfit, hogy »mondjon kee nekünk egy szip verset!« A költő nyílt arczán látni lehetett, hogy letszett neki a szívből jövő bizalmas fel-szólítás és hogy kész is azt honorálni. De Cser-nátoni hadnagy megelőzte és Gál Józsi őrmes-ter: volt nagyenyedi diák a közvitézt kiegészi-tendők elkiáltották magukat, hogy »valami lel-kesítő hazafias költeményt kérünk.« Mire Petőfi azt válaszolta, hogy »Mit akartok fiuk? hisz' en-gemet is csak a ti honszerelmek és vilézség-tek lelkesít! De mégis elszavalta a »Honvéd«-et és egy csataképet a piskii csata emlékére írott egy költeményét, mely elveszett.

Petőfi nem vett részt a piskii csatában. Ha jelen lett volna ott, az esetben lehetetlen lett volna nem látni őt Bem kíséretében. De bárha nem volt ott: első forrásból ismerte an-nak egész lefolyását.

A gyönyörű költeményből, melyet Rüsznél szavalt el előttünk, csak éme kezdő szavakra emlékszem: »Nézz ide, te gyáva rabvilág! Cso-dáld a honvéd (vagy magyar honvéd) szurony-rohamát!« s tovább ez a kis értelmi töredék: »Nézd! hogyan küzd egymaga hazájáért s a né-pek szabadságáért . . .« s hogy »a honvéd sza-badság és honszerelme tüzetől hogy olvad el a tél jege.« Ezzel valószínűleg arra a mesés jele-netre célzott, mikor a Strigy torkolatánál, néhol derékig érő jégtől zajló vizen rohantak át honvé-deink az ellenségre s szurony-rohammal verték vissza az ellenségnek ágyuink ellen rohanó lo-

vasságát. A feketehalmi ütközet, illetve Brassó bevétele előtt, de már előbb is igen élesre kifent tavaszi szelek kísérgettek bennünket. Rongyosak voltunk. Fáztunk is annyit, amennyi csak belénk fért. Ebből látható, hogy komoly szükségünk volt Szeben bevételére, hol az elesett orosz és osztrák tisztekre nézve már nélkülözhetők ké vált alsó fehér ruhákkal láthattuk és láttuk el magunkat.

Ketten, Koncz Jani és én pompás bolyhos gyapju alsóruhákra tettünk szert. De csak eslig örülhettünk az új szerzeménynek zavartalanul, mert irtóztatón tele voltak azok rendkívül szorgalmas apró ellenségekkel. Koncz Jani többször ismételve kérdezte tőlem, hogy »Marczi! Kellenek-e apró muszka hagyatékok? Egy egész tábor adhatnék neked.« »Köszönöm pajtás a te áldozatkészségedet. Engemet is esznek.«

Másnap aztán selejteztünk a nyüzsgő táborból annyit, amennyit kefével csak úgy szárazon leseperni lehetett. Már lefekvéskor észrevettük, hogy nem holmi tapasztalatlan ujonczokkal, hanem harczban edzett élősdiakkal van dolgunk.

Nem volt a testnek az a felülete, melyet ezek az idegen nemzeliségek több ízben be ne gyalogoltak volna. Bőrünk egész felülete valószínű csatatér képét mutatta. Ha való az, hogy a mozgásban nyilvánul az élet: no hát akkor kevés volt még olyan élet, mint aminő volt a mienk. Már az első éjszakán is csaknem holtra tárgyaltak bennünket. Mozdulataikban volt bi-

zonyos stratégiai rendszer. A gerincz, a jobb- és baloldal, a váll és nyak ellen egyszerre egész dandárok intéztek kombinált támadást. Még figyelő őrszemeket is állítottak ki kabátunk galérijára.

Szász-Budakról Borgó-Prundra mentünk s Ruszon tul Urbánt elpáholtuk. Borgó-Prundon egyes házakat ostrommal kellett bevenni a honvédségnek.

Márczius 2-ik és 3-án a medgyesi csata Cec ezredes vezetése alatt a Nagy-Küküllő balpartján, a Kiskapus és Medgyesről délre elterülő magaslatokon fejlődött ki. A döntő harcz pedig a Kiskapus és Medgyesről délre elterülő magaslatokon, a nagy Ekemezővel szemben fekvő területen folyt le, nevezetesen az akasztófa-hegy tövénél, az országut melletti körülkerített korcsmánál.

Bem Marosvásárhelyről 2-ikára virradó éjjel érkezett meg s a korcsmánál felállított császáriak ellen intézte az első támadást Bánffy alezredes parancsnoksága alatt a rettenthetetlen Inczedy Samu őrnagy (oroszlán) vezetésével.

Az ingadozó siker biztosítására öt órai kemény tusa után Inczedy este 6 óra felé elhatározó rohamra indult s a császáriaktól a korcsmát szuronyrohammal elvette. Hét órai makacs védelem után ingadoznak a császáriak s Van der Nüll megkezdi a visszavonulást Asszonyfalva felé. A visszavonuló ellenséget esti 8 óra után is egész Kiskapusig üldöztük. Azontul csak

ágyukkal dolgoztunk s Kiskapus egy részét is felgyújtottuk.

Inczédy huszárőrnagy egy rettenetes rohamának sikerében Petőfi varázsnevének is nagy szerepe volt. Mikor t. i. Inczédy szurony-rohamot vezényelt, azzal tüzelte a honvédek bátorságát: »Fiuk! a hegylejtőről nézi Petőfi rohamunkat! Mutassuk meg neki, hogy mit tudunk! Utánam!«

Déltájban kétszer láttam Petőfit ütegünk közelében Inczédy Samu őrnagygyal beszélgett. Este 6 óra felé is többen láttuk, amint a lovassági fedezet vonalából távcsővel figyelte az Inczédy által vezetett gyönyörű szuronyrohamot a harcz legveszélyesebb csomópontja: a korcsma ellen, hol Inczédy is megsebesült! Aki van der Nüll ellenállását megtörte. Csupán a 11. zászlóalj 300 (1—3) honvédet veszített a rettenetes tusában.

Másnap, márczius 3-án, ismét ugyanazon harcztéri rendezkedéssel kezdődött a csata s ismét a korcsmaért folyt a legvéresebb küzdelem. A magaslat gerinczét gyalogság, a hegylejtőt az országút mentén tüzésrögünk foglalta el. Lovasságunk jobbra az országút és a Kükküllő közt foglalt állást. Minket Bem egy különítményben Zsurmay őrnagy alatt fedezettel Baromlaka felé rendelt; de 4 óra felé visszarendeltek az országút közelébe. Rendkívül heves ágyuharczot folytattunk, melynek kezdetén éppen az én ágyum szép preczizióval, remekül

szerelt le egy ellenséges löveget. Öt óra felé járhatott az idő, mikor egy egész üteg ágyunkat s abban az enyémet is teljesen leszerelték. Lövegemnek minden lova s kivülem és egy ágyuskocsisomon kívül ágyum egész személyzete is elesett. Ezt a szegény embert, ugyanazt akit velem együtt a vizaknai csata is életben hagyott, alig bírtuk a lova alól kiszabadítani. Ágyuink leszerelése mellett még lőszerkocsinkat is légberöpítették. A tulnyomó erő a hegygerinczen lévő gyalogságunkat is visszavonulásra kényszerítette. Egy csoport ellenséges gyalogság Bemet is körülkerítette s a Würtember-huszárok vágták ki az ellenség közül Este 7 órakor már egész hadseregünk felbomolva hátrált az ivánfalvi patak mögött előkészített állásba. Az ivánfalvi patak mentén ismét rendszeres harcز keletkezett, de innen is Medgyes védőfalai közé kényszerültünk hátrálni.

## Petőfi magyar hitre térít két osztrák tüzért.

Január 24-én a szelindeki ütközetben esti 5 óra tájban, mikor már ingadozni kezdtek az osztrákok: Rűsz és Ladamos között egy 6 fontos osztrák ágyu megfeneklett egy domboldali vizmosásban. A mieink közül Novák Bogdán, most menházbeli szabadságharczos hadnagy vezetése alatt Kelemen 4. zászlóaljbeli tizedes és három székely fiu, tehát öten, a megfeneklett ágyu és

személyzete elfoglalására és elfogására rohan-  
tak. De az ellenség makacsul védelmezte magát  
és ágyuját. A támadás és a védelem szurony-  
nyal meg karddal valóságos párbajjá fejlődött, s  
mindjárt az első parczekben két honvéd és két  
osztrák életébe került. A két honvéd egyikél az  
ágyut védő osztrák hadnagy lőtte le, másikat  
ugyanaz, karddal tette harczképtelenné. A foly-  
tatólagos védekezésben azonban a hadnagy kardja  
egy honvéd puskacsövére teit vágás alatt letört  
a markolatról. Ez alatt Kelemen (az e. f. évben  
elhalt Kelemen Mór kuriai bíró unokatestvére)  
elcsuszott a jégen, de rendkívüli gyorsasággal  
talpra ugrott és az ellenséges hadnagyot átka-  
rolva, maga alá tiporta. Novák hadnagy és társa  
is kézi lúszában vettek erőt ellenségeiken. Már  
teljesen besötétedett, mire honvédeink az össze-  
szedelőzködő táborba kísérték az általuk elfo-  
gott három osztrák tüzért. Az elszigetelt kézi  
lúsa irtózatosságát, a jelentékeny fegyversérülé-  
sek mellett az is bizonyította, hogy a küzdő fe-  
leknek még orczáik is kölesönösen összevoltak  
karmolva, harapdálva s vérbefagyva. Az ágyu  
is birtokunkba került.

Az érdekes küzdelem és annak illetén  
eredménye az egész táborban feltűnést keltett.  
Petőfit is nagyon érdekelte a hős honvédek és  
az ezek által elfogott osztrák tüzérek dolga.  
Beszédbe is bocsátkozott velük. S mikor meg-  
tudta, hogy a hadnagy bécsi ifju: Petőfi azt  
mondta neki, hogy »hiszen a bécsi művelt ifjak

legjobbjai valamennyien a népszabadságért a bécsi légióban velünk együtt harcolnak s ilyen művelt vitéz bécsi ifjaknak nincs mit keresni a rabszolgaság táborában. A másik egy tűzerőrmester hadifogoly pedig azt felelte Petőfi kérdésére, hogy ő Censtochauba való.

— Mit? — szól Petőfi — lengyel?

— Igen.

— Nos hát — mond Petőfi — Önnek, már csupán azért is, hogy lengyel: egész világon a szabadságharcosok táborában s itt nálunk a lengyel légióban a helye. Petőfi lelkes persvadeálásának az lett a vége, illetőleg eredménye, hogy a bécsi német és a censtochau lengyel ifju — mindketten felajánlották magukat a magyar szabadság ügyének védelmére, mire másnap reggel esküt is tettek Megemlítettök tartom, hogy a Petőfi által végrehajtott térítést természetesen megelőzte a sebesültek sebeinek bekötözése. Az eskü letétele után a tegnapi halálos ellenségek egymást ölelő barátokká lettek s Szelindeken és a szabadban is testvéri pohárt ürítve ünnepeltük a lélekemelő eseményt. A volt osztrák hadnagy a bécsi légióban, a főágyus pedig a lengyel légióban szolgált végig a magyar szabadságharcot. Émez hadnagy, amaz pedig századosi rangfokozatban. A harmadik elfogott osztrák harcos még ugyanazon éjjel belehalt súlyos sérüléseibe. A medgyesi csata után márczius hó 5-én Segesvárra

érkezett vert seregünk. S Bem védelmi állapotba helyezte Segesvárt.

Márczius 9-én d. e. 11 órakor indultunk Segesvárról, a Küküllő balpartján s kegyetlen szél és szakadó hideg esőben bőrig ázva éjfélt után 2 órakor Paratéjig (Petaj) jutottunk

Reggeli 9 óra lehetett mikor Medgyesre s körülbelül éjfélutáni 1 óra mikor Nagy-Selykre érkeztünk. Márczius 10-én 6 órakor indultunk tovább. Szelindeken (Stolzenburg) pihenőt tartottunk, ami rettenetesen ránk fért. Innen déli 12 órakor indulva, délutáni 4 órakor Nagy-Csürből (Gross scheuern) bontakoztunk ki s annak déli kijáratánál csatarendbe állottunk. Egész utunkban igen élesre kifent szelek hiven kísérettek bennünket. Ezeket pedig lelkünkig átázott állapotunkban nagyon szívesen elengedtük volna.

## Nagyszeben bevétele.

Nagyszebent, Puchner elvonulása után Pfersmann osztrák tábornok 2 zászlóalj lovas-sággal, tüzérséggel és Skariatín ezredes mintegy 2000 gyalogos, egy század kozák és 6 ágyuból álló muszka hadoszloppal védte. A szebeni orosz-osztrák helyőrség a várostól északra terülő síkon a nagycsüri magaslatok alján harczhoz fejlődött. Agyunk az országut mentén emelkedő magaslatokon lettek felállítva. Hatásos ágyutüzünk ugyancsak tizedelte a musz-

ka-gyalogságot. A kozákok heves rohamot intéztek jobb szárnyunk ellen; De úgy szétkartácsoltuk őket, hogy többé mutatkozni se mertek. Amint gyalogságunk szaporodott az arczélben: a muszkák kezdtek hátrább huzódni. A Würtemberg huszárok Szent-Erzsébet (Hammer-sdorf), a Kóburg és Vilmos-huszárok Kiss alvezredes alatt az oroszok ütege ellen s a székely gyalogosok a közép ellen intéztek szépen combinált támadást, mely ágyúink mellől tekintve, művészies remek látványosságot képezett. Erre ágyúinkkal mi is előbbre mentünk. A sánczot és a várost gránáttal lőttük és felgyújtottuk. Ennek folyamán a csata heve már lankadni kezdett. De ekkor a 11-ik zászlóaj és Bethlen Gergely különítménye újra fellobbantotta az alvó félben levő harczot, s az ellenséget a város elhagyására kényszerítette. Esti 10 óratájban ujjongva vonultunk be Nagyszebenbe.

Nagymennyiségű ruha, fegyver, töltény, élelmiczikkék jutottak birtokunkba. 21 ágyút kaptunk s ezek között a Vizaknánál elveszett lovasüteget is visszakaptuk. Ezek között a golyó által ütött horpadásról ismertem rá az enyémmre. Meg is örültem az ismerős szerszámnak. Győzelmünk 100 halott és sebesült honvédbe került. A muszkák vesztesége a 200-at is megközelítette.

Bem következő éjjel a 2000 dsidás székely önkéntest is az ellenségtől zsákmányolt szuronyos fegyverekkel szerelte fel s a Má-

riássy-zászlóaljat 1360-ra egészítette ki. Nagyszeben és Schellenberg között ütöttünk táborn.

## A feketehalmi ütközet.

Március 18-án a feketehalmi ütközetben hadiszekerész-őrmesteri feladatot teljesíttem. De mivel Szakács József tüzérhadnagy már az ágyuzás kezdetén súlyos sebet kapott s a helyére vezényelt Csupor Kálmán hadnagy is nyomban elésett. Kornis főhadnagy javaslatára aki tudta, hogy gyakorlott tüzér vagyok, nekem kellett átvenni az üteg vezényletét. s Botos Dávid főhadnaggyal együttesen tervezett és pontosan végrehajtott egyértelmű működéssel az ellenséges ágyuktól csakhamar megtisztítottuk a Feketehalomtól nyugatra emelkedő magaslatokat. Amiért Czech ott helyben tüzérhadnaggyá nevezett ki.

A feketehalmi ütközet után (III 18.) Nagyszeben és Schellemberg között ütöttünk táborn.

## Petőfi és Bethlen Sándor.

Bethlen Sándor ott oly elragadó sikerrel szavalta Petőfi »A Kárpátoktól le az Aldunáig« kezdetű költeményét, hogy Petőfi megölelte és megcsókolta a lelkes fiút. A nagy költő ugyanakkor maga is elszavalta gyönyörű három költeményét u. m. az »Erdélyi hadsereg« és »a Honvéd« cziműeket. A harmadiknak a czime

jongó ideális, derék nemeslelkű ifjuban már mint gyermekben lobbant lángra a honszerelem. Petőfi tanítványa volt. Még ma is tartozom neki azzal, hogy legalább egy szerény mécseszt gyujtsak szent emlékezetének Petőfi-imádó volt. Bethlen Sándor a nagy költőnek mindama költeményeit, melyekben a honszerelem szent hangjai megrendültek, könnyv nélkül tudta, folyton szavalgatta még akkor is, midőn az ágyú nyergelte. A »Szécsi Máriá«-ban ragyogó gondolatokat, megkapó hasonlatokat és az ezekből szőtt allegoriákat csokorba szedve szavalgatta. Petőfi hazafias költeményei képezték lelki világa légkörét. Boldognak érezném magamat — mondá egyszer — ha jól emlékszem Nagy-Selyken — ha én ezzel a félistennel kezét foghatnék. Ma is jóleső visszaemlékezés rám nézve, hogy az én szerény közvetítésemmel teljesült e nemes ifju bajtársam forró óhajta. Mikor Segesvárt (III. 5.) pihenőt tartottunk, Bethlen Sándor a körülöttünk összegyűlt honvédség előtt elszavallta a nagy költő »Tied vagyok, tied hazám« stb. és »A hazáról« című gyönyörű költeményeit az ő csengő hangjával és gyújtó lelkesedéssel.

Petőfi táborozásunk alkalmával a honvédség között időzött legörömostebb Bethlen szavalása alkalmával is megjelent ágyuink közelében. Figyelemmel hallgatta a zongzetas hangu, lelkesülten szavaló gyerektüzért s mikor a szavalás véget ért, így szólt Bethlenhez Ezzel lel-

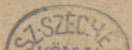
kem bátran szinpadra léphetnél. Én látva Petőfi meleg érdeklődését a fiu iránt, így szóltam. Ez a nyulánk szőke gyerek egészen százados ur tanítványa. Mindig, még mikor az ágyul is nyergeli, Petőfit szaval. Valósággal imádja Önt; de nem a katonát, hanem a költőt.

Egészen a költő hazafias lelki világában él. Csupa eszmény. Petőfi oda lépett a vékony Bethlenhez, kezét nyújtott neki, aztán megölelte és megcsókolta. Bethlen Sándor oly boldog volt e perczen, hogy semmiféle földi potentáttal se cserélt volna. Ha ez a gyerek tüzes menykővé lehetne — mondám — minden zsarnokot és gonoszt egy perc alatt agyon sujtana. Erre Petőfi velem is kezét fogott s »köszönöm« — szólt, hogy megismertetett ezzel a kedves gyerekekkel. Aztán eltávozott. Bethlen pedig örömtől sugárzó arcczal nekem ugrott, átkarolta nyakamat és össze-vissza csókolt. A nemes lelkű gyerekek gyenge dongájú fiu volt. A folytonos éjjeli erőltető menelek és rettenetes meghülések ki-méritették a kedves ifju életerejét. Irtózatos fulasztó köhögés vett erőt rajta s április 12-én Szászsebesen aznap virradóra halt meg, mikor Bemét a nemzetgyűlés küldöttei, az I. osztályu vitézségi érdemrenddel diszitették fel, Bem is ugyan csak ezen a napon tűzte fel Petőfi mellére a vitézségi érdemrendet. Bethlen Sándor, az én kedves lelkem barátom kétségbeejtő meghatottsággal és lemondással eme szavakkal bucsuzott el tőlem: »kedves Marczim!« ugy ér-

zem magamat, hogy a reggelt már nem érem meg. Legalább csak néhány ellenséget kártácsolhattam volna le a hazának, mielőtt így elpusztulok. Sötét előérzetet eloszlatni s vigasztalni igyekeztem, pedig biz' isten! nekem is ép oly komoly szükségem volt a vigasztalásra. A korai halálban elérte azt a kitüntetést, hogy Petőfi mondott felette megindító bucsuztatót, ami mindnyájunkat: az összes tűzérbajtársakat könnyhullatásra indított. Soha és életemben senkiért se hullattam igazabb könnyeket, mint e kedves ifju barátomért. Csak vázlatosan emlékszem már a nagy költő eszmemenetére. Ezt a nemes ifjut is honszerelme, a haza iránt való kötelesség hű teljesítése vitte korai sirba — mondá — kedves emlékézt azzal tiszteljük meg legmeltóbban, ha az ő ifju lelkének nagy feladatait, melyeket végrendeletében ránk bízott a haza ellenségeivel szemben, fegyverrel kezünkben, hiven teljesítjük. Áldott legyen kedves emléked, lelkem bajtársam!«

## Bem hadjáratainak jellemzése.

Korunk kényelemhez szokott ifjuságának fogalma sem lehet arról, hogy a magyar honvédségre nézve, minő s mennyi fáradsággal és szenvedéssel járt az erdélyi hadjárat. Bemnek a tulnyomó ellenséges erőkkal szemben is csodás győzelmei onnan eredtek, hogy az ellenség se hadseregünk számerejéről, se hollétéről nem



nyerhetett megbízható tájékozást. Annálfogva minduntalan meglepetésekre lehetett elkészülve. Az ellenséget azonban csakis folytonos éjjeli menetelésekkel és helyváltoztatásokkal lehetett tévedésbe ejteni. A képzeletet haladó fáradságok és szenvedések odaadó eltűrésére viszont csakis égig lángoló hazaszeretet és a határtalan bizalom Bem hadvezéri zsenijében tette képessé a honvédet.

### Petőfi viszontlátása.

Petőfit hosszú, mintegy három hónapi időköz múltával VII. 31. Héjasfalván láttuk újra, közülünk többeket megismert s némely közhonvéd ismerőseit — többek között az ágyutorku Simon Mátyást is nevén szólította. Maga Simon — mondá — ne is lőjön, csak kiáltson rá az ellenségre; az is megteszi a hatását.

Héjasfalván jutott hozzánk két szerencsétlen harcztéri hír:

VII. 13. Móricz honvédalezredes fegyverletétele Fogarasnál és Gaál Sándor veresége Sepsiszentgyörgynél. Erre — természetesen — némi elkedvetlenedés vett erőt a lelkeken. Ezt azonban csakhamar eloszlatta Bem biztató napi parancsa és hadseregünk tekintélyes számereje, minőt eddigelé nemigen láttunk együtt Bem alatt táborunkban. 12—15000 főről beszéltek; pedig nem igen lehattunk többen felényinél. Hittük a jobbat. Déésházi mondta Petőfinek,

hogy Bem, már ez órában is 10000 harczossal rendelkezik Mire Petőfi azt a megjegyzést tette, hogy Bem vezetése alatt minden egyes harczos három ellenségnek felel meg s az öreg zsenijét és a magyar honvéd lelkesedését is hozzá véve, annyi, mintha 30000 harczossal rendelkeznék. Tehát győzni fogunk, mert győznünk kell.

## A fehéregyházai (Segesvári) csata.

Julius 31 dikén Héjasfalváról Fehéregyháza felé vonultunk. Reggel 8 óra előtt már szólt a puska Fehéregyháza felől. 10 óra lehetett, mikor Fehéregyházánál (Weisskirchen) és Ördögfalvánál (Teuffelsdorf) Lüders muszka táborával találkoztunk. A szomorú emlékü csatatér, mely Petőfi temetője lett, a Nagyküküllő balpartján a hegy lankáson emelkedik, az országutig. Azon felül az erdőborította hegytetőig. Héjasfalváig változó a terep. Tarló, kukoriczaföldek, legelő le a Nagyküküllőig.

Mi ágyuinkkal a falu előtt a völgy felett foglaltunk állást. A völgyet ágyuinkkal teljesen uraltuk. 10 óra tájban a patakhöz közelebb rendelték ütegünket az uton érkező muszka lovasság ágyuzására, melyet jól irányzott lövéseinkkel ugyancsak tizedeltünk s nagy zavarba hozva vissza is kergettünk Segesvár felé.

Délután 3—4 óra közt tetőpontját érte el a csata heve.

a bal pedig egy meredekhegynek vetette hátát. Ágyuink a két szárny és a közép had előtt felállítva foglaltak állást. Az én ágyum a jobb szárnyon az egész csatatéren uralkodó áttekin-  
tést engedett.

A csata biztató kilátással kezdődött, mert már első ágyugolyóink egyike lelőtte Skariatín muszkatábornokot. Egy honvédzászlóalj már a jobb szárny által elfoglalt magaslatra is feljutott, hogy az ellenség jobb szárnyát megkerülje, de a rengeteg erősítés visszavonulásra kényszerítette honvédeinket. Délután 2 óra tájig egyik fél se vivott ki határozott előnyt a másik felett. Délután 3—4 óra közt érte el a tetőpontját a csata heve. Ekkor a marosvásárhelyi irányban nagy tulerővel támadták meg a muszkák honvédeink arcvonalát. Nagy tulerővel ágyuinkat is leszerelték. Fehéregyházánál a jobb szárny és ágyuink fedezetére rendelt 2 század huszár a közel négyszeres muszka lovasroham ellen csak kevés ideig tarthatta magát huszárságunk hátrálása után az egész muszka lovastömeg, a mi jobb szárnyunk fedezésére felállított honvédzászlóaljnak rontott. A honvédség négyszöget alakított; de a lovasságot nyomon követő ágyuk elől elnyilott a muszka lovasság s az ágyuk rettenetes kartács-tüze felbontotta a négyszöget s a muszka-  
lovasok olt helyben az egész zászlóaljat felkon-  
czolták. Az összeszedett huszárok még egy győ-  
nyörű rohamot intéztek a többszörös muszka-  
Seregünk jobb szárnya Fehéregyházának

lovasság ellen; de sikertelenül. A jobb szárny borzasztó zavara a közép-re s az egész hadsegre is elterjedt. Mire, az egész hadsereg menekülése általános futássá változott. A kozákok és dzsidások egész Ördögfalváig üldöztek bennünket. Bem is megsebesült s menekülés közben egy mocsárba süllyedt lovával, melyről az őt kereső huszárok leemelték s így mentették meg életét. Sokak megmenekülése s ezek között az enyém is csodaszerű volt. Egy kimuló félben földön fekvő ló enyhébe vetettem magamat. Egy mellettem elvágató kozák belém akarta döfni pikáját, de ügyetlenül akarata ellenére a a ló tomporájába furódott az s a rohanó lovon, a pikánál fogva fölemelte a kozák lábát s magát a kozákot is kivetette a nyereg-ből. Egy közelemben, három-négy lépéssel odébb hozzám hasonlókép álhalott gyanánt heverő székely honvéd, kezében csupán meztelen szuronyal, gyorsan felugrott s mielőtt a kozák felugorhatott és támadásképpessé lehetett volna szuronyával keresztül szurta azt. Szerencsére két menekülő székely huszár is ép akkor ért oda s mi ketten, azok lábára lépve és nyereg-kápájába fogózva menekültünk meg az elpusztulástól.

Érdemesnek tartom itt megemlíteni, hogy délután, ugy 3—4 óra között, lovasságunk utolsó rohama alatt, Botos Dávid főhadnagy azt mondá nekem, hogy »Petőfi — akit ugyan én akkor nem láttam s nem láthattam; mert csatatéri

feladatomban minden pillanatomban és egész figyelmemet lefoglalta; — a hegyderékra vezényelt ágyuk lovassági fedezetének balszárnyáról figyelte a csata folyását. Ebből azt következtetem, hogy a nagy költőnek a [fehéregyházai határban, menekülésünk, vagyis Ördögfalva irányában menekülve kellett elesnie.

Déésházi (Salgó) nyargoncza szerint Bem is kapott ilyen jelentést.

Halottakban és sebesültekben közel 1400 harczost s 8 ágyut, sok lőszert és társzekeret veszítettünk.

Éjjel Marosvásárhelyre s onnan Gidófalvára mentünk, hol b. Kemény Farkas 4400 főre menő táborával gyarapodott vert seregünk.

## Bem nyomoztatja Petőfit.

VIII. 6. A fehéregyházai csata után, amint a vert sereg összeszedelőzködött: Bem Gidófalván parancsot adott ki Petőfi előkerítésére, s a rája vonatkozó csatatéri adatok és hírek bejelentésére és összegyűjtésére. Annak azonban semmi eredménye se lett. Csak találgatások és gyanítások jelentkeztek. Akik tudták — s pedig az egész táborban elvult terjedve a hír, hogy már a medgyesi csata második napján is kevésbe mult, hogy Petőfit el nem fogták; — azok azt vilatták, hogy Petőfi az ellenség fogásába került. Némelyek látni is vélték elfogatását. Simasko: a nemes lengyel légio költői

lelkü vitéz hadnagya, kit a nagy költő egész lelkével szeretett és viszont Nagy-Csüternél azt beszélte, hogy Bem, mikor őt Petőfi fogságba-kerülésével akarták vigasztalni az öreg hős vezér, fejét rázva azt mondá: »Nem — nem! Petőfi nem engedte magát elfogatni — és hogy vele egy egész hadsereg lelkét veszítettük el.«

Bem a vert hadat b. Kemény Farkas dár-  
darával, Stein vert hadának maradványaival s  
— ugyszólván — a levegőből és a föld alól  
elővarázsolt székely ujonczokkal mintegy 7000  
főre emelte. S míg Lüders a muszka hadsereg  
zömével Marosvásárhely felé kereste Bemet az  
alatt ez egy hihetetlenül gyors éjjeli fordulattal  
Lüders hátamegére került s — ugyszólván villám-  
gyorsasággal és a sebzett oroszán elszántságá-  
val rohanta meg Hassfordot a győzelmes muszka-  
vezért, ki még csak az imént Stein és Forró  
ezredes alatti seregünknek teljes vereséget oko-  
zott, mert két tűz közzé szorította azt.

## Nagyszeben második bevétele.

Bem hadserege az elbizakodott Hassford  
muszka táborát Szeben mellett déltájban ro-  
hanta meg s 5 órai gyilkos csatában, mely el-  
keseredett utczai szuronyharcczal, Szeben má-  
sodszeri bevételével ért véget: teljesen megverte  
az ellenséget. Csodás győzelmünk 200 honvéd  
és mintegy 400 muszka halott életébe került  
Lüders muszka fővezér megdöbbenve értesült

másnap meseszerű győzelmünkről Következőnap (VIII. 6.) viharzott le a nagycsüri csata, melyben Lüders 31000 főnyi seregével 7000 nyi kis honvédseregünk küzdött végső elkeseredéssel. Eme csodás bátorsággal vívott szerencsétlen csatából 600 halott, 500 sebesült és 1200 fogoly veszteséggel, teljesen felbomolva vonultunk Szászsebesre. Innen kezdve többé nem láttuk Bemet s a felbomlott sereg vezetését Stein ezredes vette át. (Szerdahely, Konca) Gyula-Fehérvár mellett. Alvincznek húzódtunk a Maros mellett. Parancs folytán, vagy ösztönszerűleg, elkeseredésből folyólag az a jelige hangzott közöttünk, hogy utolsó emberig nem adjuk meg magunkat.

## A muszkák viselkedése és a fegyverletétel.

Alvincz közelében volt is még egy kis elszigetelt fegyveres összészólalkozásunk a muszkákkal, ami néhány honvéd és 2 kozák életébe került. Gyulafehérvár mellett észrevette az ellenség, hogy utolsó töltenyünk is elfogyott és ujlag fegyverletételre szólított bennünket. S a muszkák, kik a Marosparton két: jobb és baloldaltól is kísérték, sőt Gyulafehérvár mellett lovasságukkal már megelőzni is kezdtek bennünket: tagadó válaszra — ahelyett, hogy közénk kartácsoltak volna: fejünk felett lőttek el.

Augusztus 15. 16. és 17-dik napján azonban, ellenállás-képtelenné lett seregünk műveltebb elemeinek és sok közhonvédnek is keserves sírása kíséretében Brád, Lesnek és Déva között megtörtént a fegyverletétel a muszkák előtt. Leirhatatlan gyászos kép. A kétségbeesés borzalmait valami kövületszerű dermeteg lelkiállapot váltotta fel. De a sötét gyászfátyolon csakhamar átszűrődött az alkonyuló nap sugára: a remény. S minél sötétebb lesz az éjszaka, annál erősebb véd- és daczsövelséget kötött lelkünk eme »földiekkel játszó égi tüneményvel.«

Következő nap augusztus hó 16-án sokan jöttek közzénk honvédek közzé muszka tisztek s barátságos »honvéd« felkiáltással veregették a honvédek vállait. »Vutki«-val és ennivalóval is kínálgattak bennünket, ami nagyon ránk fért, mert kenyérben már három napon át irtóztató nélkülözést szenvedtünk.

### Az osztrákok viselkedése.

Bezzeg nem úgy viselkedtek velünk szemben az osztrákok. Mikor ezek a muszkáktól átvettek bennünket és kísérték: minden ok nélkül, kardlapozgattak bennünket. Brádnál egy csapat osztrák lovas hajcsár, nem annyira meneteltetett, mint sokkal inkább tiportatva kergetett bennünket. Közülünk valami akadályban megbottlott és elesett egy kifáradt honvéd, akit a vezénylő osztrák tiszt kardjával agyon vágott.

Egy muszka tiszt látva ez alávalóságot, fenyegető kardmozdulat kíséretében rárivalt az osztrákra. Ez a muszkatiszt felé fordulva, szintén fenyegetéssel válaszolt: Összezsaptak s a gyáva boszúálló osztrákok száma egygyel kevesebb lett. Lugoson is voltam hasonló eset tanuja.

A dévai fegyverletétel után társalgásunk mindig a körül a kérdés körül forgott, hogy »megvirad-e még valaha?« S a válasz mindenkor határozottan »igen«-lő volt. Törhetetlen bizalmunk abban a tényállásban találta biztosítékát, hogy minket csak idegen segítséggel lehetett legyőzni. Ez a tudat és bizalom kergetett bele minket — volt szabadságharczosokat, a szabadságharcz után, először Noszlopy-Jubál, később az »Almássy«-féle összeesküvésbe és minden abszurdumnál-abszurdumabb kísérletezési tervezetekbe, melyekért többen, három ízben is fizettünk drága bért.

Mindezeket és a honvéd lelkivilág kedélyi megnyilvánulásait a csatatéren, ugyszintén a szégyenérzettől neki dühödött osztrák katonai rémuralom jellemző buta üzelmeit és az azzal földalatti harcztot vivó nemzeti szellem több érdek és tanulságos jelenségeit később szándékozom közrebocsátani.

## Tanulságok a magyarnak.

Az 1848—48-diki szabadságharczból és annak csodaszerű jeleneteiből két nagy lélektani

mozzanat: a hitszegő hálátlanság és a nemzeti nagylelkűség emelkedik ki. A nemzeti nagylelkűség fátyolt borított a multak bűneire s az engesztelődés és a krisztusi bűnbocsánat himporával vonta be a legerkölcstelenebb hatalom égbekiáltó alávalóságait. S minő alávalóságok azok! Ti kegyelmes alkuszok és szívtelen bűnbocsátók! Kár hogy saját szemeitekkel nem láttátok azok undorító elkövetését a tömeges nyílt és orvgyilkolásokat!

Az orvgyilkosnak talán meg lehet bocsátani, de azoknak az értelmi bünszerzőknek, akik a gyilkot a gyilkosok kezébe adták s az undok végrehajtásban a gyilkos kezeket vezették örök-kéltartó vezeklésért se lehet megbocsátani.

A tudomány eddigelé csak a tért és az időt tisztelte meg a »végtelen« jelzővel. De ha igazságos akar lenni: az esetben az osztrák zsarnok hatalomnak a magyar nemzet ellen elkövetett gyilkossági bűneire és egyéb alávalóságaira is kikell azt terjesztenie.

Joggal kérdezhető, hogy e nemzetnek volt-e joga mindezekre fátyolt borítani? Az meg emberi értelemmel teljesen megfoghatalan, hogy azt a gyászfátyolt, a hitvány gyakorlat, az undorító hízélgés és alávaló talpnyalás még a multak nagy eseményeire is rá akarja erőszakolni. Ilyesmit már csak azért se szabad elkövetni, mert a tapasztalás azt tanítja, hogy a nagy érdemek elfelejtésében és a köteles kegyelet elhanyagolásában nyilvánuló hálátlansá-

got a szenvedések ismétlésével szokta megtorolni a nemzetek végzete.

Az itt följegyzett harcztéri emlékek közrebocsátásának indokolásaul szükségesnek vélem itt megemlíteni, mikép azt hiszem, hogy minket, ama nagy idők korhadtt maradványait, csak azért felejtett életben a csaták vérzivatarra, hogy az uj nemzedék előtt élőszó is hirdesse a haza szabadsága és az utódok üdveért, bátran elhullott százezernyi legjobbjbaink dicsőségét és érdemeit; hogy közvellen szemtanuk éleszszék és ápolják amaz uj honszerző hősök és vértanuk iránt tartozó kegyelet szent érzését és végül, hogy az ifju nemzedék szívébe élő szóval vés-sük be ama véres események és rengeteg áldozatok nagy tanulságait.

Azokból megtanulhatjuk, meg kell tanulnunk, hogy nagy megpróbáltatások idején csak saját erejére támaszkodhatik a magyar.

Megtanulhatjuk, hogy azok a »testvér-nemzetiségek«, melyeknek a magyar nemzet, e véren szerzett hazában otthont, védelmet és szabadságot adott: nagy válságok idején mindig azt a kart iparkodtak megbénítani, mely őket századokon át védelmezte s hála fejében, az ellenség előnyére, mindig azt a kezét marták, mely nekik az éhezőknek kenyeret adott. Megtanulhatjuk azt, amit ugyan azokból a századokon át oly sokszor fejünkhöz vagdalt bécsi leczkék-ből már korábban is megtanulhattunk volna, hogy a magyar hűségre és áldozatokra, az es-

kürről való megfelejtkezés a rendszeres felelet. Megtanulhatjuk, hogy a gyakorlatban, valamint alkotmányos jogunk úgy az eskü szentsége is csak a készletben tartott nemzeti erő határaig terjed és hogy azon túl, a törvényt és az adott szót csak alulról fölfelé tekintik kötelezőnek.

Megtanulhatjuk, hogy a politikai haramiákkal szemben gyakorolt nagylelkűség nem erény és hogy az azokra tékozolt nagylelkűség megérdemli a hálátlanságot.

Firól fira, nemzedékről-nemzedékre, mindenha, eme drágán fizetett tanulságok képezzék tehát nemzetünk magatartásának és eljárásának politikai evangeliumát.

## Tanulságok az osztráknak.

Ugyanazon mély forrásból egyébiránt fölfelé is kínálkozik egy jókora adag tanulság.

Megtanulhatták, tapasztalhatták, hogy bizonyos nagyhatalmi és családi biztonság avagy gyöngélkedés, ok és okozati összefüggésben van a magyar nemzet ragaszkodásával avagy nehezítésével Nemcsak oktalanság, hanem veszedelmes is tehát ez utóbbit előidézni, kivált midőn oly könnyű am azt megtartani. Hiszen én édes Istenem! mily keveset kíván e nemzet az ő megbizható, rendithetetlen hűségeért! Semmi kedvezést, semmi ajándékot avagy hízélgést;

csupán az alkotmányára tett eskü becsületes megtartását.

Ez a kölcsönös bizalomnak, az áldozat-kész szeretetnek, a nélkülözhetlenség érzelmei fölébresztésének és örök hűségünk biztosításának; ez a viszonyok és a természet törvénye által egymásra utalt erők, áldásos erők, együtt működésének egyszerű titka. A jelek és a tények azonban még ma is oda mutatnak, hogy a tapasztalás ereje a legfelső emeleten, még ma sem birt ajtót nyitni az okulásnak. Mennyi véráldozat és könnyhullatás lett volna itt és mennyi arczpirító megaláztatás lett volna ott megtakarítható, ha a józan belátás és bölcs tanács, a legmagasabb elhatározás helyén és idején segítségére siet vala, a zsarnoksági hajlammal birkózó gyenge lelkiismeretnek?!

Innen látható, hogy mily irtóztató felelősség terheli azon államférfiakat, akik nem merik, vagy elmulasztják megértetését annak, hogy százezrek életébe és milliók könnyhullatásába szokott kerülni egy kis önkéntes megfelejtkezés az esküről, és hogy az efféle fegyver élet, esetleg meg is fordíthatják az események.

És most, midőn emlékezetben s becsületes magyar emberek, szívből és lélekben is eme legujabb kori honszerzők sirjához zarándokoltunk; tegyük szent fogadást arra, hogy az idegen ellenséges hatalom által ránk uszított hazaárulók vezetésével, hazánkat és nemzeti létünket lényegő veszély ellen, — védelmi kény-

szerűség esetén, a kötelességnek eme drága  
hívó szózata, ama dicsők példáiból meritett ha-  
tártalan lelkesedéssel minket is mindenkor ép  
úgy készen talál. Áldás, béke poraikra, és örök  
dicsőség szent neveiknek!

Éljen a haza!

Budapest, 1905. decz. 25.







OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

18-

